

CSODA DIÓSGYŐRBEN

Csoda történt a magyar műemlékvédelemben a Velencei Charta 50. születésnapján

Szűcs Endre

▲ A diósgyőri vár 1960-ban
fotó: Divényi Ágnes

A csoda Diósgyőrben történt. Itt, Magyarországon egy – eddig borzadállyal emlegetett, ördögtől való – rekonstrukció készült el (no, azért még nem teljes, de reméljük, folytatódik). Én a helyreállítást nem szeretném részletezni és elemezni, ezt meghagyom a tervezőkollégáknak. Cséfalvay Gyulát és Szekér Györgyöt a *Fiműv* műemléki osztályán ismertem meg 1983-ban, amikor ők tehetséges, ifjú titánokként megjelentek a Dísz tér 15.-ben. Azóta vagyunk jó barátok, és dolgozunk sokszor együtt.

Ezért is vállaltam ennek a beszámolóknak a levezénylését, melynek egyik bevezető írását én követtem el, segítségül hívva a születésnap megemlékezésére Buzás Gergely művészettörténészt és Deák Zoltán építészbarátomat.

Írásom egyben a mester-tanítvány, majd az egyenrangú munkatársak triumvirátusának is emléket szeretne állítani.

Természetesen ugyanolyan tisztelettel és elismeréssel adózom Botos Judit építésznek, a Czeglédy Ilona munkáját folytató Lovász Emese régésznek, valamint Ferencz István belsőépítésznek, és a kápolnabelsőt tervező Rostás Lászlónak is.

Szemelvények a hazai műemlék-helyreállítás múltjából és jelenéből

Három híján 50 éve vagyok építész, s e majdnem fél évszázadnak a java részét a műemlékek, régi házak megmentése, és a történelmi múlttal rendelkező környezetben történő helyreállítások, új házak tervezése töltötte ki.

Bevezetőmben egy időutazásra hívnám meg az Olvasót, melyben visszaemlékeznék a magyarországi műemlékpusztulás, pusztítás és helyreállítás általam ismert és végigélt múltjára.

Ha kezünk a szívünkre tesszük, és őszintén tekintünk vissza, valljuk be, hogy műemlékeink és általában régi házaink halálának első igazi okozója az ideológia volt.

Most mellőzném annak ecsetelését, hogyan lett a román stílusból gótika, abból reneszánsz, majd barokk, és azt hogy döfte szíven a neogótika és így tovább. Az általam megélt korszakról beszélnek (1944-től napjainkig).

Már az általános iskolában énekelnünk kellett az Internacionálét, melyből most csak két morzsát idéznék: „A múltat végképp eltörölni... És nemzetközivé lesz holnapra a világ...”. Ahelyett, hogy azt tanították volna: „Kisfiam, tudod, milyen szép dolog, hogy te csepregi gyerek vagy, annál már csak az a szebb, hogy Vas megyei gyerek vagy, és a történetben az a legvárásatosabb, hogy magyarok vagyunk.” Ezért történhetett az, hogy zokszó nélkül hagyták el és bontották le a nagypapa házat. Ezért nézték közönyösen, hogy kifosztják kastélyaink, kúriáink – az oroszok által még tönkretenni vagy ellopni nem sikerült – berendezéseit. Akárhogy is gondolkodom, amikor a múlttól, és az azt megörökítő fotografiákról tudakolódtam a még élő öregeknél az általam helyreállított, vagy inkább helyreállítandó kastélyok falujában, szinte sehol sem hallottam rosszat az egykori tulajdonosokról. Inkább jót, legyen az tisztartó, vincellér, parádés kocsis, cselédlány vagy bárki. De hiába, a háború után az orosz impériumnak odahajított – egykor nagy kultúrájú – népek elbunkósodtak.

Ezt a részét a dolognak lehetne még tovább ragozni, de most térjünk a lényegre, a műemlékvédelemre!

A Velencei Charta végül is a kommunista hatalomátvétel után nem túl sokára, 18 év múlva, 1964-ben érkezett el hozzánk is.

A műemlékvédelem fontossága – az akkor még viszonylag közeli – történelmi Magyarországot nem érte készületlenül, hisz a 19. század közepétől Trianonig intenzív munka folyt. Ez a bevezető a – majdnem két évszázados – történet részletes taglalására nem vállalkozhat. Ezért csak a főbb eseményekről és személyekről emlékeznek meg.

1841-ben megalakul a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társasága, Henszlmann Imre vezetésével. 1849-ben Régészeti Bizottság születik. A magyar műemlékvédelem betagozódik a bécsi *Zentral-kommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* intézményébe. Fontos dolgok történnek, sorban alakulnak a különböző szervezetek, bizottságok. Hadd említsem itt csak a kor kiváló magyarjait: Ipolyi Arnoldot, Rómer Flórist, Schulek Frigyeszt, Orbán Balázst, Forster Gyulát, Huszka Józsefet és még sokan másokat.

A következő fontos dátum 1881, amikor Trefort Ágoston vallási és közoktatási miniszter kezdeményezésére megalakul a Műemlékek Országos Bizottsága (MOB), ahol már építészek és művészettörténészek együtt dolgoznak.

Aztán a Tanácsköztársaság, két vesztes háború, a kommunista hatalomátvétel, 56, majd a langyos diktatúra. Ez a korszak is kitermel nagy tudású, kiváló szakembereket, mint Gerő László, Dercsényi Dezső, Entz Géza, Genthon István, Sedlmayr János, hogy csak néhányat említsek. Hivatalok követik egymást: OMF, BMF, KÖH, ÁMRK, MÁG, majd napjaink megjegyezhetetlen, percnként változó hivatalkáoosza.

Innen kezdve csak az én szemüvegem keresztül kívánom vizsgálni a műemlék-helyreállítások – a háborútól napjainkig tartó – merev ideológiáját. Mindezért nem egészen a Velencei Charta – mely jó szándékú, fontos iromány – a felelős, hanem annak nagyon beszűkült, teoretikus értelmezése. Nem vitás, már az Athéni Charta (1931) is pedzegeti, de a velencei határozottan fogalmazza meg: „... a régi állapot, a hiteles dokumentumok tiszteletben tartására támaszkodik, de megáll ott, ahol a hipo-

tézis kezdődik... mindennemű kiegészítés építészeti alkotásnak minősül, s mint ilyen, korának jegyeit kell magán viselnie...

...**minden rekonstrukciót azonban ki kell zárni**, és csak az anastylosis lehetőségét szabad előíranyozni...”

Hát igen, különösen a legutolsó parancssal, és annak korlátolt értelmezésével van a baj. Nos, ezt – a charta megszületésétől kezdve – soha senki, kivéve a magyarokat, nem vette komolyan. Talán ők figyelmesebben olvasták el az internacionalista kötelezvényt, és nem kerülte el figyelmüket ez a részlet: „... közösen kialakítani azokat az általános elveket, amelyeknek a műemlék konzerválását és restaurálását irányítaniuk kell, **egyben minden nemzetre hagyva azt a feladatot, hogy alkalmazásukat saját kultúrájuk hagyományai szerint, annak keretében biztosítsák...**”

Ha én ott lettem volna a műemlékes biblia megfogalmazásánál, beleírtam volna a *saját kultúrájuk* mellé a *saját történelmük* jelzős főnevet is.

▲ Kastély tér 1945-ben és a 2000-es években. Varsó, Lengyelország

▼ Mária-templom 1942-ben és a 2000-es években. Lübeck, Németország

Kamaszkorom kedves olvasmánya volt a Buddenbrook ház. Aztán, amikor építész-ként a gyönyörű Lübecket végigfotóztam, magába a városba is beleszerettem.

Több év telt el, amikor kezembe került egy – közvetlenül a háború után készült – fotó. A város szőnyegbombázás áldozataként, a földön füstölögve haldoklott. És lássunk csodát, az északnémet késő gótika

gyöngyszeme, a Mária-templom, de a Buddenbrook ház meg a városháza és a régi kórház is ugyanúgy néz ki, mint a bombázások előtt. Honnan kapták a lengyelek a jogosítványt, hogy Varsó belvárosát újraépítsék? Vagy egyszerűen csak szerették, és hiányzott? Hogyan merészeltek a litván határnál újraépíteni egy teuton lovagvárat (ahol a földtől számítva csak egy fél méter

maradt meg) a lábazattól a kúpcserépen ülő szélkakasig?

Nem sorolom tovább a példákat (Wroclav, Hannoversch Münden, Drezda stb., stb.) Azért tenném oda a *saját történelmük* beékelést, mert kevés olyan ország van Európában, ahol annyira indokolt lenne a rekonstrukció, mint nálunk. Ki állította meg Nándorfehérvártól kezdve a végső kivonulásig a törököt Európa védelmében? Hol van olyan ország, amely emiatt csak az egyik kezén tudja megszámolni a reneszánsz emlékeit?

Kinek robbantotta fel az összes várát egy Kollonich Lipót? Akinek nem, annak nincs miért ideológiákat kitalálni arra, hogy – ha netalán nem százszázalékos bizonyossággal sikerül – történhet-e várrekonstrukció. Mielőtt valaki megkövezne a pontatlanságom miatt, leszögezem: azért nálunk is voltak rekonstrukciók. A siklósi vár Sedlmayr János és Szakáll Ernő által csodálatosan visszaállított zárt erkélye, Horler Miklós simontornyai loggiája, a szombathelyi Iseum, a Budavári Palota gótikus lovagterme, a déli rondella és a buzogánytorony – mely utóbbiak Gerő László, kedves professzorom munkái. Aztán meg a sokszor könyörtelenül (szerintem igaztalanul) elátkozott Deák Zoltán visegrádi és Szekér György nyírbátori helyreállítása.

Most pedig következék a – bevezetőben már említett – kéz szívre tétele. Hol van még egy olyan ország, amely királyainak palotáját nem állította helyre? Ugye, mindenki látta a háború utáni fényképeket? Az volt a baj, hogy ott gaz Habsburgok meg burzsoák, és fasisztának kikiáltott magyarok is megfordultak? Csak tán nem Zsigmond királyunkkal is bajuk volt, pedig egy nagyon szép palota építése fűződik a nevéhez.

Azt talán kevesen tudják, hogy ha Almádiban megnézik Medgyaszay szép téglatemplomát, megéri betérni az udvaron, a szomszédban felépített kis kápolnába. Ez volt a palota Szent István-kápolnája, Róth Miksa gyönyörű üvegmozaikjaival.¹

Az üveg a legérzékenyebb, legsérülékenyebb anyag, mellyel építész és iparművész valaha dolgozhatott. Nem kell nagy zseninek lenni a kérdés megválaszolásához, hogy helyreál-

¹A Szent Jobbot 1776-ben helyezték el a mai C épület ÉNY-i sarkában álló kápolnában, amelyet a palota 19. századi bővítésekor Hauszmann Alajos elbontatott, majd kisebb alapterületen építtette újjá. Az áthelyezett kápolnaoltára fölé Lotz Károly kartonja alapján a Róth Miksa műhelyében készült Szent István-mozaik került. A II. világháború alatt a felette lévő palotaszint ráomlott a kápolna boltozatára, romjaival befedve azt 12 évre. Az ötvenes évek végén meginduló „helyreállítási” munkálatok során a kápolnát elbontották, de kevesen tudják, hogy kalandos úton Balatonalmádiba került, ahol ma is áll. A mozaik, a tabernákulum, az oltár, a gyertyatartók, a kovácsoltvas kapu és annak márványkerete az eredeti. A Szent Jobb-ereklyéből is van itt egy picit darab, a Szent Imre- és a Boldog Gizella-ereklye fragmentumainak társaságában.

▼ Királyi palota. Vilnius, Litvánia [rekonstrukció: 2005]

lítható lett volna-e a budai Vár vagy sem. Persze orosz megszállás alatt voltunk. Erről másik kedves professzorom, Dercsényi Dezső visszaemlékezései jutnak az eszembe: Rákosi elvtárs, megtudván, hogy Sztálin elvtárs Budapestre készül, kitekintett a Parlament Dunára néző ablakán, és kétségbeesetten mondta két kedves cimborájának, Vass Zoltánnak és Gerő Ernőnek: Elvtársak, ebből óriási baj lesz, ha a Nagy Vezér meglátja azt a sok templomtornyot a túloldalon. Le kellene néhányat bontani. Aztán talán valamelyiküknek eszébe jutott, hogy a moszkvai Kremlben minden templom áll?

Meg aztán a Regnum Marianumot sem a városligeti szél fújta el.

Amikor a hetvenes évek elején felkerültem a Műemléki Osztály várbeli barokk palotájába, és eljutottam az irányító tervező pozíciójáig, fiatal, bátor, lobogó hajú építészként elkezdtem a harcot a műemlék-helyreállítások merev értelmezése ellen, és ez máig is tart. Itt fertőztem meg Cséfalvay Gyulát és Székér Györgyöt is. A legnagyobb baj az volt nálunk a műemlékes hatóságoknál, tervszűriknél, hogy mindig többségben voltak a teoretikusok, a kutatók, a régészek, művészettörténészek, akiknek fontosabb volt a velencei tizparancsolat kiszolgálása, készülő szakcikkük,

könyvük, a La Rochelle-i konferencián esedékes előadásuk, mint az, hogy érdemes-e egy műemlékbe pénzt ölni, melyből csak egy sérülékeny rom marad, vagy egy semmire nem használható féllábú óriás. Ha véletlenül építész is bekerült, és nem egy magyartanár (mert olyan is volt), rajzasztalnál vajmi keveset ült.

Ez kicsit olyan, mint amikor a háborúban a tábornokok és a kedvenc tisztek a bombabiztos bunkerben ülnek, szivaroznak, jóféle szilvapálinkát isznak, a sorkatonák pedig kint üvöltve rohannak előreszegezett szuronnal a golyózáporban.

Igen, mert a megrendelő elszalad, és nem fizet, ha a megvásárolt kastélyában nem tud legalább egy autóbusznyi vendéget elhelyezni, a tetőteret nem építheti be, az udvar fölé üvegtetőt nem tehet, pedig egy tisztességes tervező mellett csak olyat akar, amit, ha visszajönnek a Zichyek, Nádasdyak, két perc alatt vissza lehet állítani. A sok okoskodás közben a műemlék meg elpusztul. Éppen elég a feladathoz tisztességgel asztalához leülő tervezőnek megküzdnie a szerepüket sokszor túllihegő nemzeti parkokkal, az építésztelenített zöldhatósággal, a tűzoltókkal, kéményseprőkkel (akik lassan aranylemezzel béleltetnének ki egy sparherdet kiszolgáló kéményt, és kéményseprőjárdát szeretnének látni a nádtetős házakon), az ÁNTSZ-szel, a közútkezelőkkel stb., stb.

Most, hogy 20-25 vár, 45 kastély, 120 népi műemlék helyreállítására komoly uniós pénzeket kapunk, több dolgon gondolkoztam el. Először is azon, hogy én ezt miért csak véletlenül tudom meg az internetről. Az építészkamara műemlékes tagozatának ülésén felvettem a kérdést, hogy ezeket a munkákat ki osztja el, és kiknek. A teremben csak nagyon kevesen tudtak a dolgról. Állítólag a Forster központ, fent a Várban, a Táncsics utcában. Ha ott ugyanazok lesznek, akik voltak, és a régen dögölt szent tehén, a Velencei Charta tőgyeit elengedni nem tudják, és az olyan kiváló szakemberek, mint az építész- és művészettörténész-végzettséggel és gyakorlati rendelkező Székér György, akit egyszer onnan már kiakolbólintottak, és témánk

másik kiváló építésze, Cséfalvay Gyula, ebben nem vehetnek részt, akkor ennek nagyon sok jót nem jósolok. Nagyon fontos a ház története, építési periódusai, de azoknak nem a belső terekben meg a homlokzatokon kell megjelenniük, hanem a mindenki számára érthető, szépen helyreállított épület múzeumában. Nálunk ez fordítva történt: kint volt a múzeum, és a belső kiállítóterben csodálkozhattunk rá a régi metszetekre, majd később a korabeli fotókra.

Kedves Gyula és Gyuri! Gratulálok szakmánk „berlini falait” ledöntő, merész, és remélem, korszakváltást indukáló vállalkozásokhoz! Büszke vagyok, hogy sokszor dolgozhattam veletek (Csobánka; görög katolikus templom, Gyöngyös; Szent Bertalan- és ferences templom, Budapest; Rózsák téri templom, Dég; Festetics-kastély és holland ház, rácalmási kastély, Eger; ferences templom és irgalmas kórház, a svábhegyi Városkút, számos lakóház a budai Várban – ami most hirtelen eszembe jut).

Bocsánat, ha kiderül, hogy én akkor, 1983-ban „megrontottalak” Benneteket, de ha ennek majd az ellenkezőjét igazolja az idő, nyugodtan hagyom itt ezt az árnyékvilágot.

▲ Szent István-mozaik, Róth Miksa. Szent Jobb-kápolna, Balatonalmádi

▼ Hazael Hugó rajza, 1759

